

UNITATEA ȘI AUTOCEFALIA BISERICII ÎN DIALOGUL PANORTODOX PRESINODAL

GABRIEL-VIOREL GÂRDAN*

ABSTRACT. *The Unity and Autocephaly of the Church in the Pan-Orthodox Pre-Council Dialogue.*

The starting point of any study regarding unity and autocephaly must be the study of the nature of the Church in general. That is to say, that ecclesiastical practice must reflect the doctrine of ecclesiology. The ecclesiological principle of unity constitutes the basis of church polity. According to this principle, the Church is one because her Head is one, the Lord Jesus Christ. This fact constitutes a basic tenet of our faith and refers to the spiritual unity, which permeates the Church. Although the Church is one, she is made up of numerous local churches whose boundaries usually coincide with those of the lands in which they exist. These same churches are administered independently of one another. Starting from this theological and canonical point of view, we analyzed the most important aspects of the Pan-Orthodox Pre-Council Dialogue on the topics of autocephaly.

Keywords: *unity, autocephaly, Church, orthodox, Pre-Council, dialogue*

1. Comuniunea dogmatică, sacramentală și canonică, expresie a unității organice

Punctul de plecare al cercetării privind unitatea și autocefalia trebuie să fie studiul naturii Bisericii în general, întrucât realitățile organizatorice și structurile administrative ecleziastice ar trebui să reflecte principiile ecleziologice genuine.

Din această perspectivă principiul ecleziologic al unității organice constituie sau ar trebui să constituie fundamentul oricărei forme de organizare a Bisericii. În conformitate cu acest principiu, Biserica este una întrucât Capul ei este Unul, Domnul nostru Iisus Hristos. Sfântul Ciprian este extrem de explicit în acest sens când afirmă: „Unul este Dumnezeu, unul este Hristos, una este Biserica, una e credința și poporul este unul, formând prin înțelegere un singur corp unit și puternic. Nu poate nici unitatea exista despărțită, nici corpul, care este unul, nu poate exista descompus sau tăiat în bucăți, cu măruntaiele scoase și împrăștiate. Cine a ieșit din sânul Bisericii nu poate trăi sau respira și își pierde însăși rațiunea mântuirii”¹.

Deși Biserica este una, ea este alcătuită din numeroase Biserici locale, independente din punct de vedere administrativ. Însă, în ciuda acestei independențe, unitatea ființială a Bisericii rămâne intactă². Sfântul Apostol Pavel afirmă acest fapt când se raportează la Biserica definind-o ca trup tainic al lui Hristos și la credincioși ca membri ai acestui trup aflați într-o legătură perpetuă unii cu alții și cu capul Hristos cel nevăzut, dar perceptibil și comunicabil în comuniunea eclezială³.

Încă din primele secole de existență instituțională a eclesiei creștine, unitatea a fost legată, la cel mai profund nivel, de credință, de viața liturgică și de activitatea misionară a Bisericii. Evanghelia Sfântului Ioan exprimă acest *deziderat* atunci când prezintă unitatea Bisericii ca pe o cerere stăruitoare din rugăciunea Domnului⁴. Faptele Apostolilor ilustrează aceeași *realitate* când

* Pr. Lect. Dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă Cluj-Napoca, manager al Institutului de Istorie Ecleziastică al Universității Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, ggardan@yahoo.com.

¹ Sfântul Ciprian, *Despre unitatea Bisericii, XXIII*, în *Apologeti de limbă latină*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1981, pp. 450-451.

² Lewis J. Patsavos, *Unity and Autocephaly: Mutually Exclusive?*, accesat în format electronic în data de 24.02.2010 la adresa <http://www.goarch.org/ourfaith/ourfaith8131>.

³ Romani 12, 4-5; I Corinteni 12, 27; Efeseni 1, 22-23; 5, 23; Coloseni 1, 18; 2, 19.

⁴ Ioan 17, 11 și 20 ș.u.

subliniază categoric unitatea ca fiind elementul caracteristic al vieții Bisericii în primii săi ani⁵, în timp ce existența unei „teologii a unității” destul de bine articulată în Epistolele pauline nu poate fi interpretată decât ca o mărturie a importanței pe care Biserica a acordat-o unității sale chiar de la început.

Așa cum este reflectată în scrierile nou testamentare, multiplicitatea, pluralitatea și diversitatea bisericilor locale poate fi urmărită până în perioada originilor instituționale ale Bisericii creștine. Investiți cu misiunea de a propovădui Evanghelia mântuirii la toate popoarele⁶, Apostolii au înființat comunități/Biserici locale și au instituit păstori care să continue în aceste comunități misiunea apostolică. Acești succesori ai Apostolilor au fost, în același timp, investiți cu autoritatea necesară în vederea gestionării vieții interne a fiecărei comunități în conformitate cu particularitățile locale, diferențele în chestiunile care nu erau esențiale din punct de vedere al credinței mântuitoare făcându-și practic imediat simțită prezența.

Existența a numeroase comunități/Biserici surori, administrate independent, vizează numai aspectul extern al organizării ecleziale, ea neafectând în nici un fel unitatea ființială a Bisericii. Această unitate internă, spirituală, își găsește forma de expresie în mărturisirea aceleași credințe de către întreaga Biserică, în comuniunea realizată prin părtășia la aceleași Sfinte Taine și în supunerea față de aceleași prescripții și norme canonice.

Există două aspecte ale temei generale a unității Bisericii. Primul se referă la idealul sau la învățătura Bisericii primare privind unitatea sa. Al doilea aspect se referă la ceea ce a experimentat Biserica ca unitate. Prima temă ar putea fi caracterizată ca *teologia unității*, așa cum a fost aceasta concepută și formulată de Biserica primară. A doua constituie *istoria unității*, așa cum poate fi ea reconstruită din studiul izvoarelor, cu ajutorul cercetării istorice obiective⁷.

Mărturiile patristice și practica vieții Bisericii primare confirmă, fără echivoc, această realitate. În veacul al II-lea, Sfântul Ignatie Teoforul trasează primele linii a ceea ce va deveni în timp teologia unității Bisericii. Pentru el, episcopul devine punctul sensibil și concret al unității Bisericii locale. Legătura cu episcopul este premisă a unirii omului cu Dumnezeu și, totodată, dovada vizibilă a acestei uniri; dovada că o persoană aparține Bisericii. Unirea credincioșilor cu episcopul (și implicit cu clericii aflați în comuniune cu el) este condiția fundamentală pentru existența reală a „Biserici sobornicești”: „Unde se vede episcopul, acolo să fie și mulțimea, după cum unde este Iisus Hristos, acolo este și Biserica universală (sobornicească)”⁸, declară explicit el. Unitatea Bisericii se păstrează, în viziunea sa, prin supunerea și ascultarea creștinilor față de episcop, care este centrul vieții bisericesti; prin păstrarea adevăratei credințe și fuga de învățăturile ereticilor; și prin viețuirea în Hristos⁹.

Dacă Sfântul Ignatie fundamentează unitatea Bisericii sobornicești pe comuniunea dintre episcop și credincioși, în veacul al III-lea Sfântul Ciprian accentuează importanța pentru unitate a comuniunii frățești dintre episcopii Bisericii creștine. Într-una din epistolele sale el precizează că Hristos a întemeiat o singură Biserică, chiar dacă aceasta este divizată peste tot cuprinsul lumii în mai multe părți. La fel este și cu unitatea episcopilor care, deși sunt mulți, constituie o unitate datorită identității credinței lor¹⁰. Într-o altă scrisoare, el afirmă că Biserica universală este una, inseparabilă și indivizibilă

⁵ Faptele Apostolilor 2, 42-44.

⁶ Matei 28, 19.

⁷ Ioannis Zizioulas, *Euharistie, Episcop, Biserică*, traducere de pr. dr. Ioan Valentin Istrate și Geanina Chiriac, Editura Basilica, București, 2009, p. 17.

⁸ Sf. Ignatie al Antiohiei, *Epistola către smîrneni*, VIII, 1, în *Scrierile Părinților Apostolici*, traducere, note și indici de pr. dr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1995, p. 222.

⁹ Sf. Ignatie al Antiohiei, *Epistola către efeseni*, IV-V, p. 190; *Epistola către magnezieni*, VI-VII, p. 200; *Epistola către tralieni*, II-III, VII, 2 pp. 204-206; *Epistola către filadelfieni*, II, IV, pp. 214-215; *Epistola către smîrneni*, VI, 1, VII, IX, 1, pp. 221-222; *Epistola către Policarp*, VI, 1, p. 227.

¹⁰ Ciprian, *Epistola 51, Către Antonianus*, în *Ante-Nicene Fathers*, vol. 5, edited by Philip Schaff, 1885, pp. 327-335. Vezi și ediția electronică accesibilă la adresa <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf05.html>. O analiză amplă a învățăturii depre Biserica la Sfântul Ciprian poate fi urmărită în studiul Gabriel-Viorel Gârdan, *Accente eclesiologice la Sfântul Ciprian, episcopul Cartaginei*, în *Unitatea Bisericii, accente eclesiologice pentru mileniul III*, coordonatori: Ioan Vasile Leb și Radu Preda, Editura Limes, 2005, pp. 98-137.

și din această cauză trebuie să fie unită într-un întreg prin angajamentul spiritual reciproc al episcopilor¹¹.

Poziții teologice similare înregistrăm, în aceeași epocă, și în cazul Sfântului Irineu¹² sau a Sfântului Atanasie, ambii accentuând faptul că episcopilor le revine misiunea de a păstra atât unitatea credinței, cât și unitatea și comuniunea dintre Bisericile locale, mărturisind că toți păzesc una și aceeași credință, că toți recunosc același scop al iconomiei mântuitoare, că toți se supun aceluiași legi care guvernează viața internă a Bisericii¹³.

Unitatea Bisericii nu rămâne însă doar în registrul afirmării teoretice a credinței. Ea este vizibilă și se manifestă în relațiile dintre Bisericile locale surori. Scopul relațiilor dintre aceste comunități nu este numai acela de a se ajunge la un consens în probleme de interes local sau regional, ci mai degrabă de a promova consensul în probleme care vizează Biserica în ansamblul ei. Aceste relații sunt importante mai ales atunci când apar probleme care vizează învățătura de credință. În astfel de circumstanțe, când este nevoie ca glasul întregii Bisericii să fie auzit și ascultat, prin mărturia comună a episcopilor, unitatea Bisericii este vizibilă și se manifestă în practica sinodală.

O altă modalitate concretă de afirmare și menținere a unității Bisericii este dată de recunoașterea reciprocă între Bisericile locale a actelor sacramentale și canonice. Din această perspectivă, dacă o persoană este botezată într-o comunitate locală ea nu devine membră numai a acelei comunități, ci a tuturor comunităților și a Bisericii universale. Pe de altă parte, dacă o persoană este scoasă din comuniunea unei Biserici locale, ea este simultan, excomunicată din toate Bisericile locale.

Pentru a păstra unitatea organică și pentru a rămâne în comuniunea Bisericii universale, fiecare comunitate eclezială locală este chemată să păstreze intacte hotărârile luate de întreaga Biserică, precum și tradițiile și obiceiurile care s-au afirmat încă din epoca primară. Sunt vizate nu numai fundamentele doctrinei și prescripțiile morale, ci și aspectele care țin de disciplina bisericească, de slujirea și de cultul Bisericii.

Păstrarea comuniunii și unității dogmatice, liturgice și canonice este singura formulă în care unitatea Bisericii poate fi păstrată în ciuda fărâmițării jurisdicționale.

În aceste condiții, Biserica universală recunoaște dreptul la existență independentă a fiecărei Biserici locale. Principiul ecleziologic al unității organice are corespondent în tradiția canonică și administrativă principiul teritorial. Potrivit acestui principiu de organizare a Bisericii există sau, mai exact spus, ar trebui să existe o singură Biserică și un singur episcop într-un teritoriu bine delimitat.

Principiul unității episcopatului și cel al unității jurisdicțiilor locale pleacă de la premisa că toți membrii trupului lui Hristos dintr-un anumit loc, adică toți membri Bisericii locale, constituie un singur trup, condus de un singur episcop, care aflându-se în comuniune cu ceilalți episcopi integrează pe toți membrii acelei Biserici în Biserica universală.

Canonul 12 al sinodului IV ecumenic se referă direct la acest aspect. El interzice în mod explicit instituirea a doi mitropoliți în aceeași provincie bisericească. Pe de altă parte, o serie întregă de canoane interzic imixtiunea unui episcop în jurisdicția altui episcop¹⁴, afirmând în acest fel dreptul exclusiv al unui singur episcop de a săvârși acte sacramentale în teritoriul său canonic. În acest fel prescripția canonică un singur episcop într-un loc reflectă principiul ecleziologic al unei singure Bisericii al cărei cap este Iisus Hristos.

Pornind de la aceste principii, Ortodoxia sau Biserica Ortodoxă universală se prezintă astăzi ca fiind o comuniune de Biserici locale autocefale surori, egale între ele, libere unele față de altele în ceea ce privește conducerea administrativă, dar unite unele cu altele prin aceeași credință,

¹¹ Ciprian, *Epistola 64, Către Rogatianus*, în *Ante-Nicene Fathers*, vol. 5, edited by Philip Schaff, 1885, pp. 365-366. Vezi și ediția electronică accesibilă la adresa <http://www.ccel.org/ccel/schaff/anf05.html>.

¹² Vezi lucrarea *Adversus Haereses*, P.G. 7, 437-1224.

¹³ Vezi în special scrisorile despre sinoade. Sfântul Atanasie cel Mare, *Epistole*, traducere, introducere și note de Pr. prof. Dumitru Stăniloae, PSB vol. 16, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1988.

¹⁴ Canoanele 2 II ec, 35 Ap, 13 Antiohia, ș.a.

aceeași viață sacramentală și aceeași structură și disciplină canonică¹⁵. Așadar, specificul unității bisericești a Ortodoxiei universale este afirmarea, în baza ecleziologiei organice, a principiului egalității și coresponsabilității Bisericilor surori.

2. Autocefalia, formă de organizare a Bisericii

Prin autocefalie se înțelege în sens canonic ortodox independența administrativ-jurisdicțională a unei unități bisericești constituită pe bază sinodală, față de altă unitate constituită în același fel, în cadrul ortodoxiei universale sau ecumenice¹⁶. Aceasta înseamnă că nici una dintre unitățile bisericești care se bucură de statutul autocefal nu se află într-un raport de subordonare față de o altă instituție eclezială. Din perspectivă relațională, autocefalia reprezintă expresia particulară a relațiilor dintre Biserici¹⁷.

Poziția unei Biserici autocefale este comparabilă cu statutul de suveranitate care reglementează relațiile interstatale. Cu toate acestea, autocefalia nu este identică cu suveranitatea, întrucât suveranitatea presupune o independență principial nelimitată, pe când autocefalia reprezintă o independență limitată prin norme cu caracter dogmatic, ceremonial-liturgic și canonic-disciplinar, obligatorii însă pentru toate Bisericile autocefale¹⁸.

Principiul autocefaliei, chiar dacă nu apare sub acest nume¹⁹, a fost reglementat prin canoanele sinoadelor ecumenice. Prin aceste canoane ceea ce a fost respectat ca formă tradițională de organizare încă din epoca Bisericii primare a fost investit cu forța și prestigiul hotărârilor celei mai înalte autorități ecleziale.

Principiul autocefaliei se regăsește într-o formă embrionară în canonul 34 apostolic, canonul 17 al sinodului IV ecumenic și canonul 38 al sinodului quinisext. Dacă primul canon invocă precizează dreptul episcopilor fiecărei națiuni de a avea un conducător din rândul acestei națiuni – mitropolitul fiind conducătorul provinciei bisericești, canoanele 17 IV ecumenic și ~~38-quinisext~~ subliniază importanța acomodării jurisdicțiilor ecleziale la diviziunile politice ale regiunii în care ele subzistă.

Pe lângă aceste canoane deja menționate, alte canoane ale sinoadelor ecumenice certifică practica recunoașterii statutului de independență pentru anumite Biserici locale²⁰.

¹⁵ PF Daniel, *Autocefalia bisericească: unitate de credință și libertate de conducere*, p. 1, accesibil în format electronic la adresa http://www.basilica.ro/ro/2010_anul_crezului_si_al_autocefaliei/biautocefalia_bisericeasca_unitate_de_credinta_si_libertate_de_conducereib_6154.html, articol accesat la 27 octombrie 2010. Ulterior textul a fost publicat sub același nume în volumul *Autocefalia. Libertate și demnitate*, Editura Basilica, București, 2010, pp. 11-17.

¹⁶ Pr. prof. Liviu Stan, *Despre autocefalie*, în *Ortodoxia*, VIII, 1956, nr. 3, p. 373. O problemă similară a fost abordată de pr. prof. Liviu Stan și în următoarele studii: *Despre autonomia bisericească*, în *Studii Teologice*, X, seria a II-a, 1958, nr. 5-6, pp. 376-393; *Obârșia autocefaliei și autonomiei*, în *Mitropolia Olteniei*, XIII, 1961, nr. 1-4, pp. 80-113; *Autocefalia și autonomia în Ortodoxie*, în *Mitropolia Olteniei*, XIII, 1961, nr. 5-6, pp. 278-316; *Autocefalia și autonomia în Biserica Ortodoxă*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XXXVIII, 1962, nr. 7-8, pp. 567-579.

¹⁷ Alexander Schmemmann, *A meaningful storm. Some reflection on Autocephaly, Tradition and Ecclesiology*, în *Autocephaly. The Orthodox Church in America*, St. Vladimir's Seminary Press, 1971, p. 7.

¹⁸ Pr. prof. Liviu Stan, *Despre autocefalie*, p. 373.

¹⁹ Pentru prima dată termenul tehnic de autocefalie în sensul de autogovernare sau de independență a unei Biserici locale apare în Istoria Bisericească a lui Teodor Lectorul, în jurul anului 540. Teodor Lectorul, *Excerpta ex ecclesiastica historia*, 2.2, în PG 86, col. 183-184. Pentru detalii vezi John H. Erickson, *Autocephaly in Orthodox Canonical Literature to the thirteenth century*, în *Autocephaly. The Orthodox Church in America*, St. Vladimir's Seminary Press, 1971, p. 29.

²⁰ Vezi canoanele 6 și 7 I ec, canoanele 8 III ec, 3 II ec, 28 IV ec. Pentru o analiză a prevederilor acestor canoane vezi Pr. prof. Liviu Stan, *Despre autocefalie*, pp. 385-388. Vezi și P. L'Huilier, *Problems concerning Autocephaly*, în *The Greek Orthodox Theological Review*, 24, 1979, pp. 165-191; Idem, *Accession to Autocephaly*, în *Saint Vladimir Theological Quarterly*, 37, 1993, pp. 267-304; Dr. Georgică Grigoriță,

Canoanele care reglementează instituția autocefaliei circumscriu ca drepturi fundamentale pentru o Biserică autocefală următoarele: dreptul de a-și reglementa toate problemele interne fără intervenția unei alte jurisdicții ecleziastice și dreptul de a-și alege ierarhia.

Pomind de la aceste fundamente canonice putem defini Biserica autocefală ca fiind o Biserică ce se bucură de o autonomie maximă, care are conducere proprie, de sine stătătoare, ale cărei decizii nu au nevoie de o aprobare sau confirmare din partea unei autorități bisericești superioare. Organul suprem de conducere al unei Biserici autocefale este Sfântul Sinod, prezidat de întâistătătorul acelei Biserici.

Autocefalia unei Biserici implică în același timp drepturi, libertăți și responsabilități. În virtutea acestora, în practica Bisericii s-au statornicit printr-un consens al practicii vieții bisericești autocefale, printre drepturile unei Biserici autocefale următoarele²¹:

1. Dreptul de a avea propriul sinod al episcopilor, prezidat de un patriarh, mitropolit sau arhiepiscop; acest sinod fiind singura autoritate canonică îndreptățită să ia decizii cu privire la organizarea vieții bisericești, deciziile sale sunt definitive și nu au nevoie să fie confirmate de vreo autoritate eclesială externă.
2. Dreptul de a alege proprii episcopi, inclusiv pe întâistătătorul ei, fără să fie necesară confirmarea acestora de către o autoritate bisericească externă.
3. Dreptul de a înființa și organiza eparhii sau mitropolii, sinoade mitropolitane și adunări bisericești eparhiale care privesc comunitățile din jurisdicția sa canonică.
4. Dreptul de alcătui și promulga legi sau regulamente și reguli bisericești cu valabilitate pentru toate comunitățile bisericești din jurisdicția sa.
5. Dreptul de a înființa instanțe canonice de judecată sau tribunale bisericești în vederea soluționării cauzelor disciplinare.
6. Dreptul de a sfinți Sfântul și Marele Mir.
7. Dreptul de a canoniza sfinți locali.
8. Dreptul de păstori propria sa diasporă, ș.a..

3. Convergențe și divergențe în dialogul panortodox presinodal

La începutul anilor '50 din secolul trecut, Patriarhia Ecumenică a reluat o idee vehiculată încă înainte de primul război mondial și a adresat un apel către celelalte Biserici ortodoxe locale, lansând propunerea convocării cât mai urgente a unui Sfânt și Mare Sinod al Bisericii Ortodoxe²². Reacția a fost imediată și plină de entuziasm, mai ales că discuțiile pregătitoare se purtau sub impactul convocării conciliului II Vatican.

Astfel, prima Conferință Panortodoxă s-a întrunit la Rodos în 1961 și a hotărât în unanimitate convocarea Sinodului, alcătuint, în același timp, o agendă extrem de bogată și ambițioasă pentru acest sinod: 42 de teme și 43 de subteme au fost grupate în 8 capitole²³.

Autocefalia în Biserica Ortodoxă. Studiu Canonic, în volumul *Autocefalia. Libertate și demnitate*, Editura Basilica, București, 2010, pp. 65-82; Idem, *Autonomie et synodalite dans L'Eglise orthodoxe*, în *Studii Teologice*, anul V, serie nouă, nr. 1/2009, pp. 141-214; Protos. dr. Veniamin Goreanu, *Autocefalia în Biserica Ortodoxă. Considerații istorico-canonice*, în volumul *Autocefalia. Libertate și demnitate*, Editura Basilica, București, 2010, pp. 50-64; Emilian-Iustinian Roman, *Miscellanea juris*, Editura Performatica, 2008, pp. 52-54.

²¹ PF Daniel, *art. cit.*, p. 3.

²² Cea mai recentă sinteză privind istoricul și evoluția pregătirilor lucrărilor Sfântului și Marelui Sinod Panortodox a fost publicată de consilierul patriarhal de la Sectorul relații bisericești și interreligioase al Patriarhiei Române pr. dr. Michael Tița, *Pregătirea Sfântului și Marelui Sinod Panortodox*, în *Autocefalie și comuniune*, Editura Basilica, București, 2010, pp. 247-271. Vezi, de asemenea, † Antonie Plămădeală, *Opinii asupra pregătirii Sfântului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe*, în *Ortodoxia*, XXIX, 1977, nr. 2, pp. 232-257.

²³ Lista completă la Mitropolitul Damaskinos Papandreou, *Sfântul și marele sinod al ortodoxiei. Tematică și lucrări pregătitoare*, traducere de Nicolae Dascălul, Editura Trinitas, Iași, 1998, pp. 36-43.

Capitolul al patrulea era rezervat relațiilor dintre Bisericile Ortodoxe, iar temele care urmau să fie discutate în acest sens vizau reglementarea relațiilor între Bisericile Ortodoxe, relațiile acestora cu Patriarhia Ecumenică și soluționarea modului de proclamare a autocefaliei și autonomiei bisericești²⁴.

Următoarele două Conferințe Panortodoxe care și-au desfășurat lucrările în anii 1963 și 1964 au lucrat în același duh și au înțeles Sinodul ca fiind expresia unității profunde a mărturiei ortodoxe în fața problemelor contemporane și în planul raporturilor față de ansamblul lumii creștine.

Cea de-a patra Conferință Panortodoxă, reunită la Chambesy în anul 1968, a demarat acțiunile de sistematizare a efortului preconciliar stabilind modalitățile practice de derulare a dialogului tematic presinodal: înființarea Secretariatului pentru pregătirea Sfântului și Marelui Sinod, instituirea unei comisii interortodoxe pregătitoare și colaborarea tuturor Bisericilor locale la pregătirea tematicii sinodale. Cu aceasta s-a intrat într-o nouă etapă a dialogului preconciliar.

Prima Conferință Panortodoxă Presinodală întrunită la Chambesy în anul 1976 a procedat la revizuirea tematicii sinodale, reținând doar 10 teme care au fost trecute pe agenda Sfântului și Marelui Sinod. Printre acestea se regăsește și problema autocefaliei și a modului ei de proclamare.

Reținerea acestei teme pe agenda Sfântului și Marelui Sinod era pe deplin justificată de lipsa evidentă a consensului panortodox în această problemă, diversitatea tipurilor de existență instituțională bisericească fiind un argument suficient de convingător²⁵. Această lipsă de consens era mai acută decât oricând în contextul acordării, în mod unilateral, de către Biserica Ortodoxă Rusă a statutului de autocefalie Bisericii Ortodoxe din America²⁶. Situația era complicată și mai mult de faptul că în timp ce majoritatea scaunelor patriarhale nu recunoșteau acest statut autocefal, dar prin iconomie păstrau comuniunea cu Biserica Ortodoxă din America, Bisericile din Georgia, Bulgaria, Polonia, Cehia și Slovacia au recunoscut autocefalia acestei structuri ecleziiale²⁷.

Tema autocefaliei a fost abordată sistematic în discuțiile Comisiei Interortodoxe Pregătitoare din anul 1993. Discuțiile au fost reluate în decembrie 2009 și continuate în februarie 2011, fără să se ajungă la o soluție unanim acceptată.

Discuțiile privind autocefalia și modul proclamării ei²⁸ au plecat de la următoarele premise: autocefalia se întemeiază pe învățătura ecleziologică referitoare la Biserica locală, așa cum a fost ea

²⁴ *Ibidem*, pp. 39-40.

²⁵ Din punct de vedere instituțional situația actuală a Bisericii Ortodoxe se prezintă astfel: 9 patriarhate (Constantinopol, Alexandria, Antiohia, Ierusalim, Moscova, Serbia, România, Bulgaria, Georgia), 5 biserici autocefale, fără titlu patriarhal (Grecia, Polonia, Albania, Cehia și Slovacia), 5 biserici autonome (Cipru, Muntele Sinai, Finlanda, Japonia și China), 6 Biserici funcționând sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice (Biserica Ortodoxă Greacă Ruso-Carpatică din America, Arhiepiscopia Ortodoxă Rusă din Europa Occidentală, Biserica Ortodoxă Ucrainiană din America, Sinodul Bielorului al Bisericilor Ortodoxe din America de Nord, Biserica Ortodoxă Ucrainiană din Canada) și multe altele cu o situație canonică incertă sau confuză. Radu Preda, *De la autonomie și autocefalie la unitatea canonică și etică*, în *Studia UBB Theol. Orth.*, LV, nr. 1/2010, p. 101.

²⁶ Pentru repererele fundamentale ale evoluției istorice a ortodoxiei americane vezi Gabriel-Viorel Gârdan, *Ortodoxia în America. Radiografia unei probleme complexe*, în *Studia UBB Theol. Orth.*, L, nr. 2/2005, pp. 217-239.

²⁷ Vezi *Autocephaly. The Orthodox Church in America*, St. Vladimir's Seminary Press, 1971; *Russian Autocephaly and Orthodox America*, The Orthodox Observer Press, 1972.

²⁸ Analizând istoricul autocefaliei și textele canonice pe care se fundamentează această formă de organizare, Pr. prof. Liviu Stan constată că, în decursul timpului, diversele unități bisericești și-au dobândit autocefalia după cum urmează: 1. prin înființarea lor de către Sfinții Apostoli; 2. prin păstrarea autocefaliei Bisericilor locale moștenite de la Apostoli și prin recunoașterea aceleiași independente sau autocefalii și episcopioilor neînființate direct de Apostoli, în toată vremea epocii apostolice și post-apostolice; 3. prin introducerea sistemului mitropolitan, ajungându-se ca autocefaliile să fie determinate de faptul organizării mitropoliilor în cuprinsul unităților administrative ale imperiului romano-bizantin, numite provincii sau eparhii; 4. prin organizarea unor unități mai mari bisericești în cadrul național, pe temelia canoanelor apostolice (34 și 37), unități de proporțiile celor mitropolitane și mai mari decât acestea; 5. prin organizarea exarhatelor bisericești autocefale în

păstrată în tradiția canonică și în viața Bisericii din timpurile apostolice până în zilele noastre. Așadar, ansamblul tradiției apostolice și patristice despre Biserica locală constituie principiul eclesiologic fundamental al autocefaliei: conform acestui principiu, Biserica locală este realizarea trupului istoric al lui Hristos într-un loc și timp²⁹.

Trebuie precizat însă faptul că subiectul de dezbateră în cadrul comisiei nu l-a reprezentat nici problema unității Bisericii și nici cea a legitimității și a conținutului principiului autocefaliei. Discuțiile s-au purtat în jurul a două chestiuni principale: ce se întâmplă cu Bisericile care se autoprocلمă autocefale împotriva voinței Bisericii-Mame? și cum se proclamă canonic o autocefalie cu care o Biserică-Mamă este de acord? Imediat au fost puse în discuție două noi chestiuni: cine este Biserica-Mamă? și dacă în lumea ortodoxă, Bisericile pot să acționeze și fără consimțământul Patriarhiei ecumenice?

Discuțiile au fost vădit tensionate de situația creată de complicațiile canonice și eclesiologice generate, după căderea blocului comunist de crizele din Ucraina și Estonia unde Moscova și Constantinopolul se înfruntă direct, sau de cea din Moldova unde disputa se poartă între Moscova și București.

Principalele teme de divergență între participanții la dialog au vizat:

1. **competența canonică pentru proclamarea autocefaliei unei Biserici:** Cine are dreptul să acorde autocefalia? Sinodul ecumenic, respectiv **sinodul panortodox** (poziție susținută de Patriarhia Ecumenică, Patriarhia Alexandriei, Patriarhia Ierusalimului și Biserica Greciei) sau **orice Biserică autocefală** din care se separă partea proclamată autocefală (poziție susținută de Patriarhiile Rusă, Română, Bulgară și de Biserica Poloniei).
2. **procedura canonică de proclamare a autocefaliei și de obținere a consensului ortodox:** Cui i se solicită proclamarea autocefaliei? Cui îi revine responsabilitatea evaluării îndeplinirii tuturor condițiilor canonice pentru acordarea autocefaliei? Ce caracter are consimțământul panortodox: decisiv sau simplu ratificativ?

Pornind de la aceste aspecte fundamentale fiecare Biserică participantă la dialog și-a expus viziunea, reliefând clar punctele în care există un consens, dar și pe cele divergente³⁰. Tezele expuse în contribuțiile Bisericilor Ortodoxe fac să reiasă clar că principalele puncte de divergență nu se referă la substanța instituției autocefaliei, ci mai ales la modul de proclamare a acesteia, la procedura care trebuie urmată și la autoritatea bisericească competentă să declanșeze și să gestioneze procedura³¹.

cadrul unităților administrative de stat numite dieceze (Roma, Alexandria); 6. prin organizarea de către unele sinoade locale, în temeiul canoanelor apostolice, a unor unități mitropolitane autocefale sau chiar a unor unități bisericesti mai mari (can. 9, 12, 14, 19 Antiohia; can. 3 și 5 Sardica; can. 95 Cartagina, etc.); 7. prin consacrarea și organizarea autocefaliilor de către sinoadele ecumenice (can. 4, 6 și 7 I ec., 2 și 3 II ec., 8 III ec., 12, 17 și 28 IV ec., 36 și 39 V-VI ec., etc.); 8. prin organizarea patriarhatelor, fie în cadrul diecezelor, fie cuprinzând mai multe dieceze; 9. prin intervenția directă a puterii de stat; 10. prin hotărârea conducerilor bisericesti și de stat ale unor popoare sau națiuni care și-au reclamat, ba chiar și-au proclamat independența bisericească sau autocefalia: cazul Bisericii armenie, georgiene, apoi a celei bulgare, sârbe, ruse, române, etc.; 11. prin hotărârea bisericilor autocefale mai vechi, din care s-au desprins cele ulterioare – Patriarhia Constantinopolului, în cazul Bisericilor autocefale bulgare, sârbe, române, etc., apoi Biserica Rusă, în cazul Bisericilor din Georgia și Cehoslovacia, etc.; 12. prin consimțământul tacit sau expres al tuturor celorlalte Biserici autocefale, cu ocazia creerii sau recunoașterii unei noi autocefalii – cazul autocefaliilor mitropolitane și a celor diecezane-exarhale, ca și al Bisericii din Cipru, recunoașcute prin canoanele sinoadelor I, II, III și IV ecumenice; apoi cazul Bisericii Ortodoxe Ruse, a celei bulgare, etc., a căror autocefalii s-au recunoscut de către toate Bisericile Ortodoxe. Pr. prof. Liviu Stan, *Despre autocefalie*, p. 381.

²⁹ Damaskinos Papandreou, *op. cit.*, p. 152.

³⁰ Pentru detalii vezi alături de lucrarea Mitropolitului Damaskinos și Mitropolitul Antonie, *A doua comisie pregătitoare a lucrărilor celei de a IV-a conferințe presinodale*, în *Ortodoxia*, XLVI, nr. 1, 1994, pp. 162-170.

³¹ Damaskinos Papandreou, *op. cit.*, p. 160.

Ca urmare a discuțiilor purtate s-a reușit să se ajungă la un acord cu privire la faptul că proclamarea unei autocefalii trebuie să fie perihoretică: s-o facă Biserica-Mamă în unire cu celelalte Biserici și cu Patriarhia Ecumenică.

Documentul final, adoptat prin consens în anul 1993, a stabilit următoarea procedură în vederea acordării autocefaliei:

- a. Biserica-Mamă, care primește o cerere de autocefalie din partea unei regiuni bisericești dependentă canonic de ea evaluează dacă sunt îndeplinite condițiile ecleziologice, canonice și pastorale pentru obținerea autocefaliei. În cazul în care Sinodul local al Bisericii-Mame, organismul său bisericesc suprem, își dă consimțământul față de cerere, supune apoi propunerea sa Patriarhiei Ecumenice pentru obținerea consensului ortodox. Patriarhia Ecumenică informează și celelalte Biserici autocefale locale.
- b. Patriarhia Ecumenică, potrivit practicii panortodoxe, comunică prin scrisoare patriarhală toate amănuntele referitoare la respectiva cerere și caută expresia consensului panortodox. Consensul panortodox se exprimă prin hotărârea unanimă a sinoadelor Bisericilor autocefale.
- c. Exprimând consimțământul Bisericii-Mame și consensul panortodox, Patriarhul ecumenic proclamă oficial autocefalia cerută prin publicarea unui Tomos patriarhal. Tomosul este semnat de Patriarhul ecumenic. Este de dorit ca să fie co-semnat de întâistătătorii Bisericilor autocefale, însă în orice caz trebuie să fie semnat de întâistătătorul Bisericii-mame³².

Ultimul pasaj a suscitat aprinse dispute în cadrul comisiei de dialog, asupra lui nereușindu-se să se ajungă încă la un consens. Acest fapt se datorează dorinței unor Biserici de a da Tomosului de autocefalie un caracter panortodox spre a nu fi un act al Patriarhului Ecumenic, pe de o parte, iar pe de altă parte dorinței Patriarhiei Ecumenice de a face din evenimentul acordării statutului autocefal unei Biserici un prilej de afirmare a poziției speciale a Patriarhului Ecumenic.

Discuțiile asupra problemei legate de semnarea Tomosului s-au reluat în luna decembrie a anului 2009, cu ocazia celei de a V-a întâlniri a Comisiei Interortodoxe Pregătitoare. În ciuda apelului la flexibilitate adresat tuturor delegațiilor în cuvântul de deschidere rostit de către președintele Comisiei, mitropolitul Ioan Zizioulas, pentru a evita impasul deliberărilor³³, rezultatele obținute nu s-au ridicat la înălțimea așteptărilor.

Pe parcursul îndelungilor discuții referitoare la semnarea Tomosului patriarhal de autocefalie s-au conturat două poziții clare: reprezentanții Patriarhiei Ecumenice au pledat pentru semnarea actului numai de către Patriarhiul Ecumenic, iar delegația reprezentând Patriarhia Rusă au susținut semnarea actului de către toți primaii Bisericilor Ortodoxe Autocefale surori. Ca o soluție de compromis a fost invocată și posibilitatea ca în mod excepțional Tomosul de autocefalie să fie semnat de către Patriarhul Ecumenic și de către primatul Bisericii-mame din care se desprinde noua Biserică Autocefală. Practic, cele 14 delegații participante la această întrunire s-au raliat acestor poziții inflexibile.

Reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române, Preasfințitul Ciprian Câmpineanu, a supus atenției Comisiei punctul de vedere formulat de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române încă din anul 1994³⁴ cu privire la actul de proclamare a autocefaliei³⁵. Membrii Sfântului Sinod, analizând documentul din 1993, au amendat prevederile acestuia considerând că actul în cauză nu trebuie numit Tomos patriarhal, ci Tomos de autocefalie și el trebuie semnat de către toți primaii Bisericilor

³² *Ibidem*, p. 174.

³³ Pr. dr. Michael Țița, *art. cit.*, p. 266. Având în vedere faptul că nu există documente publice cu privire la discuțiile purtate în cadrul comisiei de dialog, prezentarea noastră este tributară informațiilor care răzbat din comunicatele oficiale, din declarațiile personale ale participanților la dialog și, mai ales, a celor publicate de părintele consilier Țița în articolul citat, redactat pe baza documentelor aflate în arhiva Sectorului relații bisericești și interreligioase al Administrației Patriarhale.

³⁴ Sfântul Sinod a luat în discuție hotărârile celei de a II-a Comisii Interortodoxe Pregătitoare de la Chambesy, 7-13 noiembrie 1993 în ședința din 12-14 ianuarie 1994.

³⁵ Pr. dr. Michael Țița, *art. cit.*, p. 262 și 266.

Ortodoxe Autocefale surori, considerând că „prin aceasta se exprimă și, totodată, se confirmă comuniunea liturgică și specificul Ortodoxiei, cu privire la locul și rolul „celui dintâi” (protosul), care nu poate fi înțeles izolat de ceilalți patriarhi, ci împreună cu ei, în sinodalitate”. Preasfințitul Ciprian a accentuat faptul că o astfel de abordare se impune și mai pregnant acum, când, în cadrul dialogului teologic cu Biserica Romano-Catolică, aceasta a acceptat, prin textul de la Ravenna³⁶, că episcopul Romei îndeplinea un rol special în primul mileniu creștin doar în interiorul sinodalității. Ca modalitate concretă de semnare a Tomosului de autocefalie și de proclamare a autocefaliei, reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române a propus ca Patriarhul ecumenic să invite pe toți întâistătătorii Bisericilor Ortodoxe Autocefale surori într-o Synaxă la Constantinopol și, în cadrul Sfintei Liturghii, să aibă loc proclamarea oficială a autocefaliei noii Biserici, prin citirea Tomosului semnat de toți Primații³⁷.

Pentru a se depăși impasul Comisia a desemnat un comitet de redactare care a prezentat plenului, din nou, o soluție de compromis: „Tomosul se semnează de către Patriarhul Ecumenic, dând împreună mărturie în el, prin semnătura lor, Preafericiții Întâistătători ai Bisericilor Ortodoxe, care sunt invitați pentru aceasta de către Patriarhul Ecumenic”³⁸. După dezbateri aprinse și sub rezerva reluării discuțiilor asupra acestui text la următoarea întâlnire a Comisiei, reformularea aceasta a fost aprobată de către comisie.

Cum era de așteptat, această soluție nu a fost agreată de Sfintele Sinoade ale Bisericilor participante la dialog, înregistrându-se noi propuneri cu privire la chestiunea în cauză. Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a analizat conținutul discuțiilor și al deciziilor luate la cea de-a V-a întâlnire a Comisiei Interortodoxe Pregătitoare în ședința din 11 februarie 2010 prilej cu care s-a subliniat necesitatea ca, în abordarea acestor, să se respecte întotdeauna principiile eclesiologiei trinitare, inclusiv în ceea ce privește acordarea statutului de autocefalie unei Biserici și modalității de semnare a Tomosului de proclamare a autocefaliei. Egalitatea tuturor primaților este evidentă prin împreună slujirea și împărtășirea la Sfânta Liturghie. În acest sens, din punct de vedere al Bisericii Ortodoxe Române, o Biserică Ortodoxă Autocefală care dorește să acorde autocefalie unei părți din jurisdicția sa se va adresa tuturor celorlalte Biserici Ortodoxe Autocefale, fie acestora separat, fie primaților adunați în Synaxă. Se accentuează astfel caracterul de egalitate și frățietate între toți primații Bisericilor Ortodoxe. Consubstanțialitatea persoanelor divine, distincte, prezidate de Dumnezeu-Tatăl reprezintă modelul pe care se fundamentează egalitatea dintre Bisericile Ortodoxe surori. De aceea, în opinia membrilor Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, este necesar să se păstreze eclesiologia sinoadelor ecumenice³⁹.

Pornind de la aceste premise, Sfântul Sinod al BOR a hotărât amendarea textului adoptat la Chambesy în 1993 și a modificărilor sale ulterioare cu următoarea formulare care urma să fie supusă atenției participanților la lucrările comisiei pregătitoare: „Sfântul Sinod al Bisericii-mamă este autoritatea canonică ce poate acorda autocefalia unei Biserici-fiică printr-un Tomos sinodal semnat de întâistătătorul Bisericii-mamă împreună cu toți episcopii acelui Sfânt Sinod. Recunoașterea noii autocefalii aparține întregii Biserici Ortodoxe, realizată printr-un Tomos de recunoaștere al autocefaliei semnat de toți întâistătătorii Bisericilor Ortodoxe Autocefale, în ordinea dipticelor, în cadrul Sinaxei întâistătătorilor Bisericilor Ortodoxe; Synaxa se întrunește ca urmare a solicitării Bisericii-mame care acordă autocefalia, adresată patriarhului ecumenic, care va invita pe întâistătătorii celorlalte Biserici Ortodoxe surori să se reunească în Synaxă”⁴⁰.

³⁶ Documentul este prezentat și analizat de Ioan I Ică jr., *Important acord teologic ortodox-catolic pe tema sinodalității și autorității. Pe marginea celei de-a X-a Sesiuni plenare a Comisiei mixte de dialog teologic, Ravenna 8-15 octombrie 2007*, în *Tabor*, I, nr. 9, decembrie, 2007, pp. 5-30.

³⁷ Pr. dr. Michael Tița, *art. cit.*, p. 267.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, p. 268.

⁴⁰ *Ibidem*, pp. 268-269.

Comisia Interortodoxă Pregătitoare a reluat discuțiile cu primive la modalitatea semnării Tomosului de recunoaștere la întâlnirea din 22-26 februarie 2011, însă, nici de această dată, nu s-a reușit depășirea impasului în care a ajuns dialogului pe această temă.

Așadar, după abordări divergente și discuții tensionate nu numai de abordări diferite, ci și de situații concrete apărute sau accentuate în viața Bisericii în perioada dialogului, s-a ajuns la un punct de vedere comun în ceea ce privește modalitatea perihoretică de acordare a autocefaliei. Această modalitate presupune existența unui consens panortodox exprimat prin decizii sinodale ale fiecărei Biserici autocefale. Acest consens ar putea fi asumat prin semnătura Tomosului de recunoaștere nu numai de către Patriarhul Ecumenic și întâistătorul Bisericii-mame, ci de toți întâistătorii Bisericilor autocefale. Oricum, chestiunea tehnică a semnării Tomosului, a formulelor care se regăsesc în el și a semnatărilor lui, rămâne încă deschisă.

4. Concluzii

În urma analizei principalelor aspecte pe care le presupune dialogul presinodal pe tema autocefaliei reținem următoarele:

Principiul ecleziologic al unității organice constituie sau ar trebui să constituie fundamentul oricărei forme de organizare a Bisericii.

Pentru a păstra unitatea organică și pentru a rămâne în comuniunea Bisericii universale, fiecare comunitate eclezială locală este chemată să păstreze intacte hotărârile luate de întreaga Biserică, precum și tradițiile și obiceiurile care s-au afirmat încă din epoca primară.

Ortodoxia sau Biserica Ortodoxă universală se prezintă astăzi ca fiind o comuniune de Biserici locale autocefale surori, egale între ele, libere unele față de altele în ceea ce privește conducerea administrativă, dar unite unele cu altele prin aceeași credință, aceeași viață sacramentală și aceeași structură și disciplină canonică.

Drepturile fundamentale ale unei Biserici autocefale sunt următoarele: dreptul de a-și reglementa toate problemele interne fără intervenția unei alte jurisdicții ecleziastice și dreptul de a-și alege ierarhia.

Principalele puncte de divergență înregistrate în dialogul panortodox nu se referă la substanța instituției autocefaliei, ci mai ales la modul de proclamare a acesteia, la procedura care trebuie urmată și la autoritatea bisericească competentă să declanșeze și să implementeze procedura.

Elementele care întrețin lipsa consensului în privința autocefaliei nu au fundamente doctrinare, ci țin mai degrabă de un imperialism ecleziologic și de strategii de geopolitică.

Condiția primordială a recunoașterii autocefaliei unei Biserici este „conservarea unității indisolubile a credinței în legătura dragostei”.

Procedura perihoretică de acordarea a autocefaliei trebuie să fie expresia concretă, vizibilă a unității Bisericii, expresie a principiilor ecleziologiei trinitare.

Vocația primordială și esențială a Bisericii este comuniunea oamenilor cu Sfânta Treime prin predicarea Sfintei Evanghelii, prin părtășia acelorași Sfinte Taine săvârșite de o ierarhie sacramentală instituită canonic, astfel încât viața Bisericii să fie o icoană fidelă a comuniunii Sfintei Treimi după postulatul hristic „ca toți să fie una, precum noi Una suntem” (Ioan 17,21).

Acknowledgment

Acest studiu a fost realizat cu sprijinul financiar acordat de Consiliului Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS) prin proiectul ID_2422, intitulat *Diaspora ortodoxă românească din America de Nord. Izvoare narative și epistolare*, director de proiect pr. lect. univ. dr. Gabriel-Viorel Gârdan.